

uvažavanja problema. No dogovaranje ne znači masovnu participaciju već nezavisno i kompetentno prosuđivanje problema koje se ne rukovodi ni zasebnim interesima pojedinih socio-profesionalnih grupa ni načinom mišljenja rukovodeće birokracije. Riječ je zapravo o **socijalnom dijalogu** koji ima smisla samo ako se temelji na slušanju drugoga, otvorenosti i dokidanju predstavničkog monopola.

To znači da je u današnjem, posve izmijenjenom svijetu neophodno novo razmišljanje o **aktivnom demokratskom životu**. Predstavnička je demokracija nedostatna jer ne umije »slušati realnost«. Model države također je loš jer se svodi na ulogu arbitra, što opet znači da je daleko od stvarnosti. Francuska u tom pogledu kasni za mnogim drugim razvijenim državama (Švicarskom, Japanom, Velikom Britanijom, Švedskom, Sjedinjenim Državama). Njemački je politički sustav također znatno efikasniji. Prema uobičajenom mišljenju to zakašnjenje proizlazi iz činjenice da je »politika u Francuskoj integrirana u administrativni sustav«, tako da se uvijek govori o »političko-administrativnom sustavu«. Crozier drži da to nije osnovni razlog. Osnovni razlog leži u činjenici da »politika dekretira ono što treba realizirati«. Prema tome, reforma političkih institucija može biti probitačna jedino pod uvjetom da teži prevladavanju vertikalne logike »tobože demokratskog, a u biti birokratskog naređivanja«. Demokracija dogovaranja nije »stroj za iznalaženje rješenja« nego sklop institucija koje omogućuju stalno **obnavljanje konsenzusa**. Konsenzus nije jednom za svagda dan, on se neprestano stvara. Kao teoretičar, istraživač i praktični sociolog (»savjetnik«), kao zagovornik reformi i promjena u načinu mišljenja, Crozier predlaže stvaranje »jedne male nove institucije« koja bi objedinjavala tri dimenzije: odgovornost za obrazovanje budućih rukovoditelja, visokoznanstveno istraživanje javne političke sfere, poticanje i praćenje novih iskustava

vezanih za pripremanje i procjenjivanje javnih odluka. Taj se pothvat, napominje Crozier, nekome može učiniti utopijskim i revolucionarnim. No to su oni skeptici koji su »oblikovani u kalupu francuskog elitističkog rasuđivanja«. Usprkos njima, ta ideja napreduje, iz čega Crozier – uz sav svoj kriticizam – izvodi optimistički zaključak o mogućnostima modernizacije francuskog društva.

Rade Kalanj

G. Altner, B. Mettler–Meibom, U. E. Simonis, U. v. Weizsäcker
(Hrsg.)

JAHRBUCH ÖKOLOGIE 1995

München, C. H. Beck, 1994, 317 str.

Godišnjak ekologije (*Jahrbuch Ökologie*) izlazi već četvrtu godinu s ciljem da svojim priložima informira o ekološkoj situaciji i tendencijama opterećenja prirodnog okoliša, da analizira i kritički prezentira državnu politiku prema okolišu, da donosi priloge o relevantnim događajima i inicijativama i ekološkim temama. *Jahrbuch Ökologie* opisuje dnevna iskustva i potiče vizije o svijetu sposobnom za budućnost¹. Godišnjak je orijentiran prema »osjetljivoj« javnosti koja je svjesna krize okoliša i koja traži alternative u ophođenju s prirodom. Zahvaljujući otvorenosti i razmjerno široko shvaćenom pojmu ekologije, Godišnjak okuplja veoma velik broj relevantnih suradnika–znanstvenika iz različitih znanosti (znanstvenih područja). U ovom godištu četrdeset troje autora dalo je svoje priloge.

1 Termin *zukunftsfähige* (sposoban za budućnost) svijet nastao je u kontekstu diskusija o održivom razvoju. Za termin *sustainable development* U. E. Simonis kaže da je to *zukunftsfähige Wirtschaft*, »privreda sposobna za budućnost« (1991).

Jahrbuch Ökologie ima određenu formalnu strukturu, ali isto tako vrlo različitu sadržajnu tematiku. Na taj način, više kao svojevrsna opservacijska matrica, svake godine problematizira najaktualnije teme. U osnovi, u njemu je stalno šest cjelina: *Perspektive*, *Naglasci* u aktualnoj godini, *Rasprava*, *Povijest okoliša*, *Primjeri iskustva*, *poticaji* i *Da se ne zaboravi* (*Spurensicherung*). Tematika pojedinih cjelina se mijenja, ovisno o aktualnostima i autorima, ali se neke teme zbog svoje aktualnosti ponavljaju.

U prvom odjeljku – *Perspektive* – četiri su priloga. Willy Bierte i Uta von Winterfeld (*Gedanken über die Zukunft der Arbeit*) pišu o problemima budućnosti rada. Jedni naime tvrde da je prošlo stoljeće socijalne politike i da nastupa stoljeće politike prema okolišu, dok drugi tvrde da je sužen prostor ekološke politike zbog privredne recesije i međunarodne privredne kompeticije. Budućnost rada jest pitanje koje se može postaviti na različite načine. Jedan od njih jest teza da je s povećanjem količine rada u modernom društvu došlo i do povećavanja (ekoloških) šteta u prirodi i okolišu. Zato je vrijeme da se preispita socijalna politika koja uvodi racionalizacije a istodobno povećava nezaposlenost. Produktivnost rada povećala se u posljednjih 150 godina za faktor 20. Osim porasta privrede, u društvu stalno raste i nezaposlenost. Rad postaje sve skuplji a sirovine (resursi) jeftinije, umjesto da bude obrnuto (Binswanger U. A., 1984. i 1988), jer se mora znati prava (ekološka) cijena resursa. Porezna politika bi morala osigurati godišnje povećanje cijena energije, sirovina za 5%, a za toliko smanjiti socijalno osiguranje i nezaposlenost.

Budućnost rada može se promatrati i s aspekta »plaćenog rada« (*Erwerbsarbeit*) i »neplaćenog rada« (*Eigenarbeit*) koji u društvu postaje sve značajniji, a »društveno nužni radovi pretežno su izvan plaćenog rada« (17). Ovaj rad (*Eigenarbeit*) zapravo konstruira socijalne veze u društvu, a gotovo je odvojen od socijalne sfe-

re. Jedno od prijeko potrebnih rješenja između dvaju tipova rada (plaćenog i neplaćenog) je u promjeni vremenskih formi radnog vremena, tj. u »fleksibilnosti radnog vremena«, koje počiva na tezi o »suverenitetu vremena« (*Zeitsouveränität*).

Martin Jänicke piše o koristi nacionalne bilance materijala (*Vom Nutzen nationaler Stoffbilanzen*). Moderno se društvo u 70-im godinama bavilo imisijama, a u 80-im godinama bavi se emisijama, pa ipak, ekološki problemi neće biti riješeni bez strukturnih promjena. Pretpostavka za to jest »eko-bilanca«, na koju je već upozorila i knjiga *Granice rasta*. Zanimljivo je da mnoge zapadne zemlje nemaju takvu bilancu, a još 1974. godine SSSR ju je napravio (naravno, time nije poboljšao stanje okoline). Zašto je važna eko-bilanca? Privreda modernog društva predstavlja mašineriju koja goleme količine materijala (sirovine...) pretvara u otpad (oko 4% se pretvori u produkte, zgrade), što je uglavnom bespovratni gubitak.

Eko-bilanca može dati realniju sliku stanja i radikalizirati ekološke probleme. Ekološka problematika ne odnosi se samo na rizik (kako neki reduciraju problem) već na problematične količine potrošenih sirovina. Naime, rast ne bi bio jedini problem ako bi ostala ista količina upotrijebljenog materijala. Međutim, povećava se baš količina potrošnje materijala, pa i racionalizacije ne polučuju adekvatne rezultate.

O produktivnosti resursa piše Klaus Kraemer (*Was heißt Ressourcenproduktivität*). On ukazuje na potrebu razlikovanja pojmova »racionaliziranje« i »ekologiziranje«. E. U. v. Weizsäcker je istaknuo faktor 2, tj. da kod povećanja produktivnosti dolazi (uz isti stupanj »blagostanja«) do reduciranja upotrijebljene količine resursa (usluga). Međutim, ako se stalno povećava *output*, tada je racionalizacija neučinkovita jer se troši više *inputa*. Zato autor naglašava da se u formuli »povećavanja produktivnosti resursa« kriju barem dvije opcije. Jedna je relativna pro-

duktivnost: da se smanjuje količina potrošenih sirovina (usluga) zbog produktivnosti (racionalizacije) uz istu količinu proizvedenih dobara (usluga), a druga je da se proizvede veća količina dobara, ali uz veću količinu potrošenih sirovina. Apsolutno povećanje potrošnje sirovina ne isključuje racionalizaciju (njihovu relativnu uštedu po jedinici), ali ona vodi u daljnju krizu sirovina.

U navedenom kontekstu interesantan je i prilog Jana C. Bongaerts (Von der »Verkaufswirtschaft« zur »Dienstleistungswirtschaft«: Blick aus dem Jahre 2050), on polazi od spoznaje o dubokim strukturnim promjenama privrede u posljednjih 50 godina (dematerijaliziranje, proizvodnja usluga, povećanje inkriminiranih troškova...) u kontekstu kojih promjena nastaje i koncept u kojemu se pojmovi »proizvod« i »usluga« zamjenjuju novim pojmom – »funkcionalna opcija« (39)². Za uspješnost ovakvog koncepta od posebnog su značenja: obuhvat ekološkog i tehničkog optimiranja ulaska materijala; izrada klauzula standarda u okvirima općih uvjeta privređivanja i usuglašavanja kooperacije s tzv. *facility* partnerima (osobito osiguranjima, organizacijama tehničkih certifikata).

U drugom su odjeljku – *Schwerpunkte* – prilozi o četiri tematske cjeline: »Poljoprivreda i prehrana«, »Okolišni odgoj«, »Voda« i »Ekološka ekonomija«. Osvrnut ćemo se na ovu posljednju.

Herman E. Daly (*Ökologische Ökonomie: Konzepte, Fragen, Folgerungen*) ističe da povećanje djelotvornosti resursa (iz perspektive budućnosti) ima svoje posljedice. Racionalizacija i efikasnost zahtijevaju strateško opredjeljenje u kojemu treba politička hrabrost za izgradnju ekološki stabilne privrede (*steady-state-economy*). Pod tim pojmom on podrazumijeva onu privredu u kojoj količina upotrijebljenih materijala ostaje konstantna na određenoj razini, na kojoj se ne prekoračuje sposobnost regeneriranja niti apsorpcijskih

kapaciteta (147). Privreda se treba kvalitativno, ali ne kvantitativno, razvijati. Održivi razvoj je razvoj bez fizičkog rasta. Do političkih odluka treba doći odgovorima na tri pitanja: Koliko je velik privredni sustav u odnosu na cjelokupni ekosistem; koliko velika može biti privreda koja prekoračuje regeneracijske i apsorpcijske sposobnosti ekosistema i koliko velika treba biti privreda u usporedbi s ekosistemom?

Frank Beckenbach (*Analytische Grundlagen der Ökologischen Ökonomie*) ukazuje da se ekološka ekonomija (*ecological economics*) oblikuje u kasnim 80-im godinama, iako su već sredinom 70-ih postojali misaoni poticaji. Ekološka ekonomija se oslobađa ideje da se radi o čvrsto strukturiranoj disciplini (*aus einem Guß*). Ključni problem ekonomije jest koordinacija pojedinačnih preferencija preko tržišta, a privredni procesi dobivaju »biofizikalnu« dimenziju. Modeli postaju dominantni problem u ekološkoj ekonomiji. Uvođenjem okoliša u ekonomiju relativiziraju se individualne odluke i regulacijske instancije, tržište se može kritički procjenjivati (analitičko proširenje), a respektira se integrativna pravednost umjesto individualnog optimiranja koristi (normativno proširenje). U ekološko-ekonomskom modeliranju razlikuju se i neke varijante (*stretching models, holistic models i compartment models*) koje imaju i svoje submodele (164–5). Autor navodi dva submodela, odnosno teorijska temelja: alokacijski model i reprodukcijski model. U ekološkom promišljanju ovi se modeli mogu međusobno povezivati, kao na primjer:;

– u povezivanju termodinamičkih razmišljanja s temporaliziranim alokacijskim modelom (Daly, Faber, Georgescu-Roegen..) ili proširenim reprodukcijским modelom (Christiansen, O'Connor, Perings..);

2 CFO – Commodity Functional Options.

– proširivanjem temporaliziranog alokacijskog modela sa shvaćanjem ekosistema (Barbier, Hueting, Norgaard..) te

– zajedničko vođenje ekosistemskih razmišljanja s odgovarajuće prepariranim ekonomskim reprodukcijским modelom (167). Na kraju članka zaključuje se da postoje dvije perspektive u razvijanju analitičkih osnova ekološke ekonomije: istraživačka heuristika (zajednički formalni jezik za modeliranje) i problem diferenciranja skala te nužnost analize sposobnosti ekološki zasnovane regulacije i učenja modernih makroekonomija.

Thomas Dyllick piše o osnovama koncepcije ekološki svjesnog poduzetništva, a Maksimilian Gege i Andreas Damke analiziraju primjer iz tekstilne industrije. Istaknuli bismo još i zanimljiv tekst Gerharda Scherbora (*Pro- und post-materielle Werhaltungen in der Industriegesellschaft*). U modernom društvu još uvijek dominira pro-materijalna slika čovjeka i svijeta koju posreduju institucije. Ona se temelji na tehnološkom i ekonomskom mišljenju, a post-materijalna na sociološkom i psihološkom mišljenju. Niti jedna zasebno ne odgovara ljudskoj biti. Pro-materijalnu sliku treba promatrati kao razvojni stupanj.

Na ovim orijentacijama nastaju i dva životna stila (ponašanja), kako to argumentira i empirijskim istraživanjima. »Između« njih se mogu identificirati još dva ambivalentna tipa ponašanja (životna stila). Post-materijalni stil jest orijentacija na autonomiju, a pro-materijalni na kontroli. (Oba postoje jedan pored drugoga). Što je više izražena orijentacija na autonomiju (i potisnuta orijentacija na kontrolu), to je veća težnja prema socijalnoj i prirodnoj podnošljivosti, a time manja unutar-nja ovisnost od dobara i pozicija.

U trećem odjeljku, *Rasprave*, autori (Hans Mohr, Rolf Kreibich, Kathrin Ankele i Frieder Rubik te Günter Altner) pišu o temi: Što je ekološka proizvodnja? Dok se Mohr pita postoji li uopće ekološka proiz-

vodnja, Kreibich smatra da je ona nužnost. Ankele i Rubik obrađuju tezu o bilanci produkata i ekološkim produktima. Altner smatra da je ekološka proizvodnja moguća ali »beskonačno teška«, jer postoje različiti interesi preživljavanja (225). Postoje tri smjera interesa: prirodni ekosistemi, antropogeni sistemi i ljudski interesi prema samokoristi. Altner ukratko rezimirira dosadašnje rasprave i teze (pojedinih autora) o ovoj temi, kao na primjer: danas živimo od kapitala a ne od kamata; potreba za minimiziranjem entropije; revolucija efikasnosti u potrošnji neobnovljivih i obnovljivih resursa je »nedruželjiviva«; povratne štete treba izbjegavati itd.

U odjeljku *Povijest okoliša* Thomas Kluge i Engelbert Schramm kronološki prikazuju problem odnosa prema u politici. *Jahrbuch Ökologie 1995*, kao i dosadašnji brojevi, predstavlja sumiranje rezultata diskusija o pojedinim temama i aktualiziranje diskusija. On je izvjesni kalendar aktualnosti u socijalnoekološkoj perspektivi. Bilo bi veoma dragocjeno ako bismo sakupili snage i mi u Hrvatskoj i pokrenuli takav interdisciplinarni godišnjak, jer za to postoje ne samo mnogi znanstveni, stručni i politički razlozi i argumenti već i kadrovski potencijali.

Ivan Cifrić

Alan Beattie, Marjorie Gott, Linda Jones, Moyra Sidell (Eds.)

HEALTH AND WELLBEING

MacMillan Press Ltd., London, 1994.

Malobrojne su knjige u području prirodnomedicinskih znanosti, javnog zdravlja ili socijalne medicine koje neposredno povezuju ljudsko zdravlje i bolesti s čovjekovom socijalnom i prirodnom okolinom. Takav je razvoj rezultat dominacije